

AIMO NUMMI

VALTION KASVITARHASIEMENET 1918-20

VANTAA 2006

ISBN 952-92-0678-X

Tutkielman lähtökohdat

Suomessa elettiin vaikeita aikoja ensimmäisen maailmasodan ja sisällissodan aikana. Elintarvikkeista alkoi olla puutetta varsinkin vuosina 1917-18, ja ulkomaankaupassa oli monia ongelmia. Suurelta osalta tuontitavarana olleista vihannesten ja juuresten siemenistä oli puutetta, ja se uhkasi maan elintarvikehuollolle tärkeää kotimaista vihannesviljelyä. Vihannesten siemeniä oli siemeniä viljelevien maiden vientikieltojen takia vaikea saada ensimmäisen maailmansodan aikana vuosina 1914-18. Senaatti halusi turvata sekä maanviljelys- että puutarhakasvien siementen saannin ja valtio joutui monien vaiheiden jälkeen myös siemenkauppiaaksi. Silloisissa oloissa oli vaikeaa arvioida oikein siementarvetta ja tehtiin ilmeisesti virhearvioita, eikä hankinnat muutenkaan olleet onnistuneita. Kun asiaa oli 1920-luvun alussa virallisesti tutkittu, jäivät "valtion kasvitarhasiemeniä" koskevat tiedot myöhemmin unohduksiin, eikä tätä vaihetta Suomen siemenkaupassa ole yleensä mainittu historia-teoksissakaan.

Viitteitä näiden vuosien siemenkaupasta ja sen vaikeuksista löysin aluksi Puutarha-lehden palstoilta. Kuulin asiasta tarkemmin Hankkijan silloin jo eläkkeellä olleelta puutarhaosaston pitkäaikaiselta toimihenkilöltä *Aarne Jotunilta*, jonka isä *Pekka Jotuni* oli ollut puutarhaosaston hoitajana syksystä 1919 alkaen. Kun vielä sain "Puutarhakaupan historia" - kirjani aineiston tutkimusta tehdessäni tilaisuuden käydä Hankkijan (silloin jo Noveran) arkistossa ja sain ottaa muutamia kopioita vanhoista asiakirjoista, oli mielenkiintoisin osa tätä asiaa koskevasta aineistosta käytettävissäni. Lisätutkimukset Kansallisarkistossa ovat tuoneet merkittävästi lisää tietoa asioista. Käsikirjoitus on kuitenkin odottanut jo monia vuosia painokuntoon saattamista.

Haluan kiittää agronomi *Eero-Heikki Vasaraa* suurenmoisesta avusta, kun hän järjesti tilaisuuden käydä Noveran arkistossa vain muutama kuukausi ennen liikkeen toiminnan loppumista. Kansallisarkisto ja Helsingin yliopiston kirjasto ovat olleet monien aiheeseen liittyvien lähdemateriaalien osalta hyvin suuriarvoisia ja Pohjanmaan museon kuva-arkisto on toimittanut osan julkaisun vähäisestä kuvituksesta.

Vantaa 15.07. 2006

Aimo Nummi

Puutarhakasvien siementen kauppaa sotien aikana

Suomeen tuotiin puutarhakasvien siemeniä varsinkin Saksasta

Siemenkaupan kasvaessa 1800-luvun lopulla, olivat Saksa, Ranska ja Englanti nousseet tärkeimmiksi siementen tuottajamaiksi Euroopassa. Suuret puutarhasiemenliikkeet näissä maissa kävivät laajaa kansainvälistä kauppaa. Siemenviljelyä oli myös muissakin Keski-Euroopan maissa ja Tanskassa. Suomessa oli puutarhakasvien siementen viljelyä harjoitettu jossain mitassa 1800-luvulla, mutta silloinkin tuonnin osuus oli suuri. 1900-luvun alussa, ennen ensimmäistä mailmansotaa, Suomeen tuotiin puutarhakasvien siemeniä pääasiassa Saksasta. Sen aikaisen tullitilaston perusteella ei voi nähdä puutarhasiementen osuutta tuonnista, sillä ne kuuluivat nimikkeeseen ”muut siemenet”, johon puutarhakasvien siementen lisäksi kuuluivat rehujuurikasvien siemenet, puuvartisten kasvien siemenet yms. Vuonna 1913, viimeisellä sotaa edeltävällä tuontikaudella, oli Saksan osuus tähän nimikkeeseen kuuluvien siementen tuonnin arvosta 85 %, Venäjän 6,5 % ja Tanskan osuus 3 %¹.

Näihin aikoihin Suomessa oli vielä jonkin verran omaakin vihannesten siementen tuotantoa. Varsinkin lantun, nauriin, keräkaalin, lavakurkun, kasvihuonekurkun ja aikaisten salkopapujen siementä viljeltiin. Kotimainen siemenviljely oli kuitenkin jo huomattavasti heikentynyt 1800-luvulta, jolloin muun muassa keräkaalista oli ollut viljelyssä suomalaisia lajikkeita.

Keisarillisen Venäjän oma siementuotanto ei riittänyt maan tarpeisiin ja Venäjä olikin puutarhakasvien siementen osalta Keski-Euroopan siemenliikkeiden suuri asiakas. Tanskalaisilla siemenliikkeillä oli myös hyvin vahva ote Venäjän siemenkaupasta. Varsinkin ranskalaisia puutarhakasvien siemeniä välittäneillä tanskalaisilla siemenliikkeillä, joista suurimpia olivat puutarhasiementen tukkuliikkeet *Hj. Hartmann & Co* ja *Theodor Jensen*, oli ennen ensimmäistä maailmansotaa merkittävä osuus Venäjän siemenkaupasta.

Nurmikasvien, apilan ja rehupalkokasvien siemenviljelyä oli Venäjällä sen sijaan paljon ja Venäjä myi vuosisadan alkupuolella niiden siementä muualle Eurooppaan. Ruotsalaisella siemenliikkeellä *W. Weibull Ab*:llä oli 1900-luvun alussa puna-apilan lisäksi myös rehujuurikasvien, erityisesti rehujuurikkaan siementen sopimusviljelyä Etelä-Venäjällä Poltavan ja Kurskin alueella. Weibullin siemenviljelyä harjoittaneilla suurilla maataloilla oli ruotsalainen isännöitsijä ja työnjohto². Keisarilliseen Venäjään silloin kuuluneissa Baltian maissa, Virossa ja Latviassa, oli vielä vanhaan siemenviljelyperinteeseen kuulunutta vihannesten siemenviljelyä. Latviassa oli myös pellavan siemenviljelyä, ja latvialaista pellavansiementä, ”Rigaer linfrö”, oli jo 1800-luvulla Suomessakin yleisesti

¹ Tullihallituksen tilastot

² Weibullsholm 1870-1970, sivut 24 ja 59.

kaupan. Tanskalaisilla siemenliikkeillä oli myöhemmin maailmasodan jälkeen edustajansa Riigassa. Siellä toimi vuoteen 1937 saakka muun muassa siementen tukkuliike Gebrüder Munksgaard.³

Siementen saanti vaikeutui ensimmäisen maailmansodan aikana

Kun Saksa julisti sodan Venäjää vastaan elokuun 1. päivänä 1914, katkesivat Suomen suuriruhtinaskunnan kaupalliset yhteydet Saksaan, josta tuli vihollismaa. Sodan syttyminen aiheutti monien tuontitavaroiden kaupassa heti alusta alkaen vaikeuksia. Siementen osalta tilanne ei heti vaikeutunut, sillä suomalaisilla liikkeillä oli siemenvarastoja, ja aluksi siemeniä voitiin ostaa muista pohjoismaista.

Siementen riittävyys huolestutti erityisesti puutarhaväkeä. Siementilanteesta kirjoitti *Puutarha*-lehdessä ensin Helsingin suomalaisen puutarhaseuran edustaja *Yrjö Rikala*. Lokakuussa 1914 lehdessä oli Turun Siemenkaupan johtajan *Ossian Gauffinin* pitkä artikkeli tästä aiheesta. Hän totesi, että ainoa mahdollisuus oli ostaa siemeniä puolueettomien maiden Hollannin, Tanskan ja Ruotsin välityksellä Saksasta. Hollannissa oli merkittävästi omaakin siemenviljelyä. Siellä oli viljelty aikaisemmin erityisesti kaalien ja pinaatin siementä, joita oli tullut Suomeen Saksan kautta. Tanskan ja Ruotsin oma sementtuotanto ei Gauffinin mukaan siihen aikaan ollut kovin merkittävää, lukuunottamatta tanskalaista kaalinsiemenviljelyä. Englanti ja Ranska eivät hänen mukaansa olleet sopivia hankintamaita. Hän ei mainitse miksi ne eivät olleet sopivia, ehkä lajikkeiston takia. Myös kotimaisen siemenviljelyn aloittamista kiirehdyttiin. Siitä kirjoitti *Puutarha*-lehden muun muassa Mustialan koulutilan puutarhuri *Klas Stening*.

Sotaikäyvien maiden siemenviljely vaikeutui työvoimapulan takia. Naiset, lapset ja vanhuksot olivat pääasiallinen työvoima paljon työtä vaativassa siemenviljelyssä. Partiopoikiakin käytettiin työvoimana. Työvoimapula aiheutti jo viljelykaudella 1915 siemenviljelyalojen supistumista varsinkin koristekasvien osalta. Siemenviljelyyn käytettyjä maita jouduttiin myös ottamaan vihannesten viljelyyn elintarviketuotannon turvaamiseksi.

Vihannesten siementen vientikielto tuli voimaan useissa maissa

Sotaikäyvien maiden elintarviketilanteen heiketessä vihannesviljelyn todettiin olevan hyvin tärkeä osa elintarviketuotannosta. Tästä syystä siementen saanti oman maan viljelyyn haluttiin turvata, ja siementen vienti kiellettiin. Saksa kielsi herneiden ja papujen siementen viennin jo 1914, koska niitä voitiin käyttää myös elintarvikkeina. Kaikkien vihanniskasvien siementen vientikauppa kiellettiin syyskuun 11. päivänä vuonna 1915.

Puolueettomien maidenkin siementilanne heikkeni tuonnin loppuessa Saksasta. Ruotsista kiellettiin vihannesten siementen vienti 15. lokakuuta 1915 alkaen. Tukholmalainen siemenliike *Svenssons Fröhandel*, jolla oli asiakkaita myös Suomessa, ilmoitti, että siemenet tullaan toimittamaan suoraan Tanskasta, ja vain laskutus tapahtuu Svenssonin kautta. Tämä järjestely onnistuikin parin myyntikauden ajan. Myös Tanska, jolla oli omaa

³ Sekä *Axel Munksgaard* että hänen veljensä *Ingemann* toimivat vuodesta 1937 alkaen siemenliike L. Daehnfeldt'in johtajina Odensessa.

siementuotantoa, kielsi kaiken siementavaran ja siementen puhdistusjätteidenkin viennin kesäkuun 13. päivänä 1917. Kiellosta huolimatta voitiin kuitenkin saada vientilupia. Muun muassa Hankkijan syksyllä ostamille suurille siemenerille oli saatu Tanskan vientilupa samoin kauttakulkulupa Ruotsin kautta. Samoin suomalaisten yksityisten siemenliikkeiden siemenostoille oli saatu luvat ja ne tulivat Tornioon sisällisodan aikana. Hankkijalle tuli sodan aikana Tanskasta siemeniä myös Helsinkiin.⁴ Koristekasvien siemeniä vientikiellot eivät koskeneet ja niitä olikin saatavissa koko sodan ajan.

Myös Venäjällä tuli voimaan siementen vientikielto, joka ei kuitenkaan koskenut Suomen suuriruhtinaskuntaa. Suomeen oli tuotu Venäjältä vain pieniä määriä vihannesten siemeniä. Nurmikasvien ja rehukasvien siemeniä tuotiin Venäjältä vielä vuoden 1918 alussa.

Suomen siementilanne oli melko hyvä sodan alkuvuosina

Suomalaisilla siemenliikkeillä oli melko hyvät valikoimat puutarhakasvien siemeniä vielä sodan alkuvuosina aina kevääseen 1917 saakka. Sodan alkaessa pohjoismaiset siemenliikkeet olivat toimittaneet siemeniä vielä lähes rajoituksetta Suomeen. Vain herneen ja pavun siemenistä oli puutetta, sillä niitä eivät puolueettomat Pohjoismaatkaan enää saaneet ostaa Saksasta. Suomalaisilla liikkeillä oli kuitenkin varastoja melko paljon, ja ensimmäinen sotatekevät 1915 oli siemenkaupan toimituskyvyn kannalta vielä melko hyvä. Keväällä 1916 lajikevalikoimat supistuivat hieman, mutta *Puutarha*-lehden vuosikatsauksessa todettiin, että siemenliikkeet pystyivät vielä tyydyttämään kysynnän.

Keväällä 1917 alkoivat varastot ehtyä, mutta siemeniä oli vielä melko hyvin saatavissa. Porkkanan siementen valitettiin osittain olleen vanhoja ja huonosti itäviä. Siementen tarve oli sodan aikana kasvanut, sillä Suomen vihannesviljelyalat olivat lisääntyneet nopeasti. Syynä oli heikentynyt elintarviketilanne, mutta myös sota-ajan korkea vihannesten hintataso. Puutarhaviilijöillä ei ollut valittamista, sillä rahaa oli runsaasti liikkeellä ja sekä kukista että vihanneksista saatiin korkeita hintoja ja kauppa kävi hyvin.

Vihannesten siementen pelättiin loppuvan

Syksyllä 1917 näytti vihannesten siementen saanti Suomeen seuraavaa viljelykautta varten olevan epävarmaa. Muiden Pohjoismaiden siementen vientikielloista huolimatta, olivat suomalaiset siemenliikkeet kuitenkin saaneet vielä keväällä ostaa Tanskasta joitakin siemeneriä, jotka olivat sisällissodan sytyessä jo Torniossa. Hankkijan ostamat suuret porkkanan ja punajuurikkaan siemenerät jäivät syksyllä 1917 kuitenkin Kööpenhaminaan. Myös elintarvikeviranomaiset olivat huolestuneita tilanteesta.

Hankkijan siemenosaston johtajan *Väinö Suurosen*⁵ promemoriaan senaatille, heinäkuun 3. päivänä 1917⁶, sisältyy eräs ehdotus vihannesten siementen hankkimiseksi. Hän ehdotti, että senaatti pyrki sopimaan Pohjoismaiden kanssa eräänlaisesta vaihtokaupasta. Suomi

⁴ "Promemoria valtion kasvitarhasiementen hankinnasta ja myynnistä" 1919, ilmeisesti A. Länneppään laatima sisäiseen käyttöön. Lähdeluettelo no 26.

⁵ Väinö Suuronen oli Hankkijan johtokunnan jäsen 1914-22, Hankkijan siemenosaston johtaja 1911-19, lannoite- ja väkirehuosaston johtaja 1919-22, neuvontaosaston johtaja 1916-21.

⁶ Valokopio kirjeestä 3.7. 1917. Lähdeluettelo no 1.

olisi voinut toimittaa kotimaista nurmipuntarpään ja timotein siementä sekä meille huonosti sopivaa venäläistä puna-apilan siementä, ja vastavuoroisesti meille olisi saatu vihannesten siemeniä. Hanke ei kuitenkaan toteutunut.

Kun pohjoismaiset vientikiellot näyttivät estävän kevääksi 1918 kaiken siementen tuonnin, ryhtyi valtiovalta viimein toimimaan seuraavan vuoden sementtilanteen parantamiseksi, tosin aivan liian myöhään. Senaatin Maanviljelystoimituskunta asetti elokuussa 1917 komitean "selvittämään nykyisen elintarvikepulan ja maahantuontivaikkeuksien aiheuttamaa kysymystä kasvitarhasiemenen tarpeesta, kotimaisen siemenen hankinnasta, sen tarkastuksesta y.m."⁷. Kotimaisen siemenviljelyn järjestämiseksi seuraavan viljelykauden tarpeisiin ei silloin enää voitu tehdä mitään.

Valtion kasvitarhasiemenkomitean puheenjohtajaksi kutsuttiin Lepaan puutarhaopiston johtaja *Gustaf Ignatius* ja muiksi jäseniksi Hankkijan kasvitarhasiemenosaston hoitaja, puutarhuri *August Lännpää* ja Turun Siemenkauppa Oy:n johtaja *Ossian Gauffin*. Lokakuussa 1917 oli alan lehdissä kysely liikkeiden siemenvarastojen määristä, tuontitarpeesta ja tuontimahdollisuuksista.

Tietoja pyydettiin vain seuraavien, yleisimmin viljeltyjen vihanneskasvien siemenistä:

- lanttu
- keräkaali
- palsternakka
- punajuurikas
- porkkana
- retiisi
- silpoherne
- sokeriherne
- puutarhapavut
- tilli
- persilja
- pinaatti
- salaatti

Komitean syksyllä 1917 keräämistä varastotilannetta koskevista tiedoista ei ole säilynyt muistiinpanoja. Komitea jatkoi työtään vielä seuraavanakin syksynä, jolloin sen työhön ottivat osaa myös maisteri *Juho Aukusti Wecksell*, joka toimi Lepaan puutarhaopiston luonnotieteiden lehtorina, maisteri *E. Kitunen* väliaikaisesta siementarkastuslaitoksesta Tikkurilasta, maisteri *J. O. Sauli* Hankkijan kasvinjalostuslaitokselta, puutarhatieteen kandidaatti, Finska Trädgårdsodlaren toimitussihteeri *Ossian Lunden* ja pomologi *Olavi Collan*, Lepaalta. Komiteasta käytettiin nimeä "Valtion kasvitarhasiemenkomitea"

Siementilanteen lisäksi komitea selvitti siementarkastukseen ja -kauppaan liittyviä kysymyksiä. Se jätti ilmeisesti vuonna 1918 esityksen puutarhasiemenkaupasta ja siementarkastuksesta⁸. Siinä ehdotetaan vihanneskasvien siementen tarkastuksen

⁷ Suomen Senaatin Maanviljelystoimituskunnan kirje elokuun 29 päivänä 1917. No 1654. Kirje oli osoitettu Lepaan puutarhaopiston johtajalle G. Ignatiukselle ja sen oli allekirjoittanut maanviljelystoimituskunnan johtaja, senaattori Kyösti Kallio. Kirjoittajan kokoelmat. Lähdeluettelo no 3.

⁸ "Komitean esitys puutarhasiemenkaupasta ja siementarkastuksesta", ei päiväystä. Kirjoittajan kokoelmat. Lähdeluettelo no 22.

aloittamista ja siemenkauppalaan uudistamista. Tätä ennen oli Keskusosuusliike Hankkijan toimesta vuonna 1914 julkaistu siemenkauppalaan uudistamista käsittelevä kirjanen ”Siemenkauppaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta” (A. Osw. Kairamo ja Väinö Suuronen). Uusi siemenkauppalaki, jonka piiriin kuuluivat myös vihanneskasvit ja tietyin rajoituksin koristekasvit, tuli voimaan vasta 30.12. 1919. Samana vuonna perustettiin myös Valtion Siementarkastuslaitos.

Senaatti päätti syksyllä 1917 takavarikoida siemenviljaa valtiolle

Elokuun 15. päivänä 1917 senaatti päätti viljasadon takavarikoimisesta ja viljan kulutuksen säätelystä. Päätös tehtiin kesäkuussa 1917 hyväksytyin elintarvelain senaatille antamien erityisvaltuuksien nojalla. Senaatilla oli laajat valtuudet pakko-ottoon, rajahintojen määräämiseen ja kaupan säätelyyn. Takavarikkoon liittyen senaatti antoi 13. päivänä lokakuuta määräykset siemenviljan kaupasta. Siinä määrättiin, että siemenviljan saannin turvaamiseksi senaatin kamaritoimituskunnan elintarveosasto lunasti *Keskusosuusliike Hankkijan ja Maanviljelijäin Keskusosuuskunta Laborin* (ruotsinkieliset kunnat) välittämänä valtion varastoihin seuraavat määrät siemenviljaa:

1.000.000	kg	syysruista
100.000		juhannusruista
50.000		kevätruista
3.000.000		ohraa
7.000.000		kauraa
100.000		kevätvehnää
500.000		syysvehnää

Hankinta tapahtui viljelijäin elintarveosastolle tekemien ilmoitusten perusteella. Pienin lunastettava määrä oli 1000 kg, paitsi kevätvehnästä, juhannus- ja kevätruikiista 500 kg. Siemenviljasta maksettiin laadun ja lajikepohjan perusteella määräyksessä mainittu hinta. Maksu myydystä siemenestä tilitettiin Hankkijan tai Laborin kautta viljelijälle.

Keväästä 1918 alkaen siemenviljan myynti viljelijöille tapahtui pitäjien elintarvelautakuntien välityksellä, joille Hankkija tai Labor lähettivät tarvittavat siemenerät. Marraskuussa annettiin tarkemmat ohjeet muun muassa Helsingin Sanomien välityksellä⁹.

Valtion myymän siemenviljan tarkasti jo ostettaessa uusi marraskuussa 1917 toimintansa aloittanut Senaatin Kamaritoimituskunnan Elintarveosaston väliaikainen siementarkastuslaitos Helsingissä. Sen osoitteksi oli ilmoituksissa annettu Simonkatu 6.

⁹ Helsingin Sanomat no 255, 1.11. ja 271, 23.11. 1917.

August Lännpää matkalla Ruotsissa ja Tanskassa

Elokuussa 1917 oli Puutarha-lehdessä uutinen, jonka mukaan Hankkijan puutarhaosaston ("kasvitarhasiemenosaston")hoitaja, puutarhuri *August Lännpää* (s.1889, k.1968) oli saanut senaatilta 1000 markan apurahan Pohjoismaihin tehtävää kolmen kuukauden opintomatkaa varten. Uutisessa mainittiin hänen tarkoituksenaan olleen perehtyä "puu- ja kasvitarhan siemenviljelykseen". Hän lähti matkalle elokuun lopulla 1917. Myöhemmin vuonna 1919 kirjoitetussa muistiossa mainitaan Lännpään olleen siementen ostoasioissa Skandinaviassa¹⁰. Kysymyksessä lienee ollut matka, jonka aikana Lännpää syksyllä 1917 siemenviljelyyn tutustuessaan samalla teki myös siemenhankintoja Hankkijalle. Hän oli myös tutustumassa Tanskan siementarkastuslaitokseen¹¹. Lännpää oli myös myöhemmin, tammikuussa 1918, Tukholmassa selvittämässä Hankkijan ostamien siementen toimitusta.

Lännpää osti matkallaan syksyllä 1917 runsaasti siemeniä. Tanskassa hän kävi Odensessa ja osti 27.9. 1917 siemenliikkeeltä *Christian Olsen Fröavl & Fröhandel A/S* siemeniä, joista osa pääsi lähtemään Suomeen ja oli siellä jo alkuvuodesta 1918. Hän osti myös kaksi hyvin suurta ja epäonnista siemenenä: 10.000 kg porkkanan siemeniä ja 7.000 kg punajuurikkaan siemeniä. Ne olivat ranskalaista alkuperää ja alunperin ne oli tarkoitettu toimittamaan Venäjälle. Siemenet olivat saapuneet keväällä 1917 Tanskaan ja olivat Kööpenhaminan vapaasatamassa. Englannin viranomaiset olivat kuitenkin takavarikoineet heidän valvonnassaan olleet siemenet muuttuneiden olosuhteiden takia, ja siemenet jäivät Kööpenhaminaan, eikä Englanti myöntänyt niille vientilupaa. Lännpää mainitsee erien olleen puolta halvempia kuin muilla tanskalaisilla siemenliikkeillä, ilmeisesti juuri näistä syistä johtuen. Toisenkin erä vihannesten siemeniä, jonka Lännpää osti Christian Olsenilta, jäi joksikin aikaa Tanskaan. Siihen kuului 6.500 kg lantun siemeniä ja 1.000 kg sikurin siemeniä. Myös niiden osalta tilanne oli sama. Siemenet olivat olleet menossa Venäjälle ja ne olivat ostettaessa englantilaisten valvonnassa.

Siementen vientilisenssejä Suomeen oli ollut vaikea saada. Väinö Suuronen yritti elokuussa 1917 saada erälle jo aikaisemmin ostetuille, Tanskassa ja Englannissa varastoiduille siemenille vientilupaa Suomeen. Asiassa käännyttiin Suomen teollisuushallituksen ja myöhemmin elintarvehallituksen puoleen¹². Hankkija ei lukuisista yrityksistä huolimatta saanut myös Lännpään ostamille, jo maksamilleen siemenille (1.5 milj mk) vientilupaa Suomeen. Tilanteesta ilmoitettiin kaikille mahdollisille tahoille. Suomen Tukholman lähettiläs A. Gripenberg sai asiaa koskevan kirjeen¹³ ja senaattori Rudolf Holstille, Suomen edustajalle Lontoossa, lähetettiin sähkö¹⁴. Vielä 24.12. vuonna 1918 siemenet olivat Kööpenhaminassa. Silloin Englannin konsulaatille Helsingissä lähetetyssä kirjeessä todettiin porkkanan itävyyden jo laskeneen alle normaalin¹⁵.

¹⁰ "Lännpään muistio 1919". Lähdeluettelo no 26.

¹¹ Lännpään muistio vuodelta 1947 tai 1948. Kirj. kokoelmat. Lähdeluettelo no 35.

¹² Väinö Suuronen kirjeet 28.8. ja 17.12. 1917. Lähdeluettelo no:t 2 ja 4.

¹³ Päiväämätön englanninkielinen kirje. Lähdeluettelo no 5.

¹⁴ Päiväämätön englanninkielinen sähköteksti, päälle kirjoitettu: "Senaattori Holsti". Lähdeluettelo no 8.

¹⁵ Allekirjoittamaton kirje Englannin konsulaatille 24.12. 1918. Lähdeluettelo no 21.

Lännenpää joutui tällä matkalla ollessaan ottamaan kantaa myös ns. *Hartmannin siemeneriin*. Professori *Georg von Wendt* (s.1876, k.1954), joka vuonna 1918 toimi Suomen lähetystöhoitajana Tukholmassa, oli ilmeisesti jo syksyllä 1917 Ruotsissa. Hän pyysi Lännenpäää vaikuttamaan siihen suuntaan, että joko suomalaiset liikkeet tai Suomen valtio ostaisi niin sanotut Hartmannin vihannessiemenerät¹⁶. Miksi hän ajoi tätä asiaa, ei ole tiedossa.

Tähän siemenlähetykseen kuului suuri määrä erilaisia vihannesten ja maustekasvien siemeniä, jotka tunnettu tanskalainen siemenliike *Hjalmar Hartmann & Co* oli myynyt Venäjän maanviljelysministeriölle. Hjalmar Hartmannilla oli ennen vallankumousta ollut Pietarissa myyntikonttori ja heillä oli hyvät suhteet Venäjän maanviljelysministeriöön¹⁷. Siemenet olivat luultavasti kesällä 1917 tulleet Tornioon, mutta Venäjän sekavan tilanteen takia jääneet sinne odottamaan toimitusohjeita. Siemenerät olivat Suomen viranomaisten tiedossa ja Lännenpääkin näyttää tunteneen lähetyksen sisällön.

Kun sitten samaan aikaan tohtori *Juho Jännes* (s.1880, k.1964) saapui Tukholmaan elintarvikkeiden hankinta-asioissa, ilmoitti Lännenpää hänelle, ettei hän suosittelle Hartmanin siementen ostoa. Suomalaisilla siemenliikkeillä oli Skandinaviassa ostettuna huomattavat määrät hyviä siemeniä, joiden silloin uskottiin hyvin ehtivän Suomeen ennen kevättä. Lännenpää uskoi ilmeisesti vielä silloin muun muassa hänen ostamiensa siementen tulevan Suomeen normaalisti. Hartmannin siementen laadusta ei ollut tietoja ja Lännenpää oli todennut mukana olevan sellaisia lajikkeita, jotka eivät soveltuneet viljelyyn Suomessa.

Varmuuden vuoksi viranomaisten kesken sovittiin, ettei Hartmannin siemenerää päästetä lähtemään Tornioista. Venäjällä syksyllä 1917 vallinneen tilanteen takia siemeniä ei liene edes yritetty saada lähtemään Venäjälle.

Lännenpää oli taas tammikuussa 1918 Tukholmassa järjestämässä vientilupaa Hankkijan siemenille. Hän käytti hyväkseen Suomen edustustoa kirjeenvaihdossaan. Eräs hänen kirjeensä Englannin lähetystölle Tukholmassa oli varsin pitkä ja siinä Lännenpää antaa ymmärtää, että osa Kööpenhaminassa takavarikoituina olevista siemeneristä olisi jo myyty Venäjälle, mikä ei liene ollut tarkoituskaan. Kirjeen hän allekirjoitti 7. tammikuuta 1918 Tukholmassa tittelillä "*Head of the Central Co-operative Society Hankkija Ltd*" (Keskusosuusliike Hankkijan johtaja)¹⁸.

Sodan aiheuttamat erikoisjärjestelyt

Sisällissodan syttyessä tammikuussa 1918 jäivät siemenliikkeiden varastot yleensä rintamalinjan eteläpuolelle, lukuunottamatta Hankkijaa, joka oli jo syksyllä 1917 siirtänyt siemenviljavarastojaan Jyväskylään. Hankkijan puutarhasiemenvarasto oli kuitenkin Malmilla ja kevättalvella 1918 tavoittamattomissa. Hankkijan viisi pohjoisinta konttoria olivat rintamalinjan "valkoisella puolella".

¹⁶ Promemoria valtion kasvitariasiementen hankinnasta ja myynnistä, "Lännenpään muistio" 1919. Lähdeluettelo no 26.

¹⁷ Hj. Hartman & Co perustettiin 1894. Sen johdossa oli vielä 30-luvullakin liikkeen perustaja, puutarhuri Hjalmar Hartman.

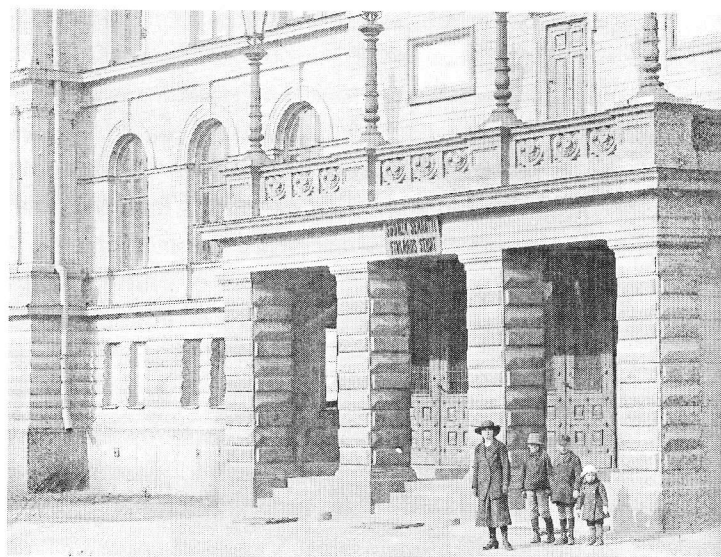
¹⁸ Englanninkielinen kirje Tukholmasta 7.1. 1918. Lähdeluettelo no 6.

Osa Hankkijan liikkeenjohdosta, muun muassa sodan syttyessä ulkomailla olleet johtokunnan jäsenet, siirtyi Vaasaan. Hankkijan pääkonttori oli sodan aikana Vaasassa, luultavasti Hankkijan Vaasan konttorin yhteydessä. Vuonna 1919 laaditussa promemoriassa on mainittu, että ” Vaasassa oleva Hankkijan väliaikainen pääkonttori” teki esityksiä siemenasioista valtiolle, ilmeisesti Vaasan senaatin elintarvehallitukselle. Hankkijan siemenosaston johtaja Väinö Suuronen oli myös Vaasassa. Hän oli myöhäissyksyllä 1917 toiminut elintarvehallituksen jäsenenä Helsingissä, josta syystä hänelle oli silloin myönnetty virkavapautta työstään Hankkijalla. Hänen alaisensa, kasvitarhasiemenosaston hoitaja, puutarhuri August Lännepää näyttää myös olleen koko sodan ajan Vaasassa.

Osa kuvasta, joka esittää valkoisen armeijan paraatia Vaasan torilla toukokuussa 1918. Takana olevassa kerrostalossa oikealla näkyvä myymälä on Hankkijan myymälä. Silloinen Hankkijan Vaasan konttori sijaitsi mahdollisesti sen yhteydessä. Pohjanmaan museon arkisto.

Suomen senaatti oli keväällä 1918 sijoitettuna mm. Vaasan kaupungintaloon. Kuvassa näkyy pääoven yläpuolella kilpi: ”Suomen senaatti Finlands Senat”. Valokuvannut Karl Borlin. Pohjanmaan museon arkisto.

Suomen senaatti joutui lähtemään Helsingistä. P. E. Svinhufvudin johtamaa senaattia nimitettiin myös ”itsenäisyssenaatiksi”, sillä se julisti Suomen itsenäiseksi vuonna 1917. Tammikuun 27. päivänä vuonna 1918, vain pari päivää ennen sodan puhkeamista, oli

kolme senaattoria, *Heikki Renvall*, *Alexander Frey* ja *E.Y. Pehkonen* lähteneet Vaasaan, jonne tuli myös silloin Tampereella käymässä ollut senaattori *J. Arajärvi*. Muut senaattorit, muun muassa senaattori *J. Castren* ja senaatin puheenjohtaja *Svinhufvud*, yrittivät vielä viime tingassa saada aikaan rauhanomaista ratkaisua, mutta joutuivat pakenemaan 3.3. Helsingistä venäläisiltä kaapatulla jäänmurtaja Sammolla Tallinnaan. Vaasassa olleet neljä senaattoria muodostivat väliaikaisen ”Vaasan senaatin”.

Vaasan senaatin puheenjohtajana toimi 23.3. 1918 saakka senaattori Heikki Renvall. Senaatin eri aloja hoitaneet toimituskunnat jaettiin paikalla olleiden senaattorien kesken. Maatalous- ja elintarve-toimituskunnan päällikkönä oli E.Y. Pehkonen. Helsingissä maataloustoimituskunnan (maatalousministeriö) päällikkönä oli ollut senaattori *Kyösti Kallio*.

Hallinto järjestettiin tilapäisesti niin, että Vaasassa olleet alueelliset laitokset muutettiin keskusvirastoiksi, esimerkiksi Vaasan tullikamarista tuli tullihallitus jne. Tilapäinen elintarvehallitus perustettiin ja sen päälliköksi nimitettiin *Edvard Björkenheim*. Senaatti sijoitettiin aluksi ns. maaherrantalon, Koulukatu 2 ja 16.3.-2.5 se toimi Vaasan kaupungintalossa. Vain senaatin puheenjohtajalla Renvallilla, joka samalla oli myös ulkoasioita hoitava senaattori (ulkoministeri), oli oma huone. Muut senaattorit oli sijoitettu kaupungintalon suureen istuntosaliin. P. E. Svinhufvud ja senaattori J. Castren pääsivät vasta 23. 3. Keski-Euroopan kautta Vaasaan ja sen jälkeen senaatti toimi näiltä osin taas alkuperäisessä kokoonpanossaan. Viisi senaattoria, *E. N. Setälä*, *A. Castren*, *Kyösti Kallio*, *O. W. Louhivuori* ja *Onni Talas* eivät päässeet tulemaan Vaasaan vielä silloinkaan, vaan piileskelivät pääkaupunkiseudulla ja E. N. Setälä Porvoossa. Senaatti palasi Helsinkiin 2.5. 1918. Senaatti vaihtui 27.5. ja uuden senaatin puheenjohtajaksi tuli *J. K. Paasikivi*. Senaatti valitsi P. E. Svinhufvudin Suomen valtionhoitajaksi. Hän oli pyytämässä Saksan prinssiä Friedrich Karlia Suomen kuninkaaksi. Saksan tappion jälkeen, sodan loputtua, Svinhufvud erosi ja kenraali Mannerheim tuli 12.12. 1918 valtionhoitajaksi.

Seuraavan kevään siementilanne alkoi näyttää huonolta

Siementen saantiin Tanskan kautta tuli talvella 1918 uusi este, kun ympärysvallat eivät sallineet lähettää Saksan avustamalle Suomelle siemeniä. Silloin oli jo voimassa siementen vientikielto sekä Tanskassa että Ruotsissa. Koko sota-ajan sodan osapuolet olivat hyvin tarkkoja siitä, että siementavaraa ei joutuisi vihollisen käsiin. Muun muassa puolueettomat maat Tanska ja Ruotsi olivat vaikeuksissa yrittäessään saada tuotua Venäjältä ostamia apilan siemeniä. Venäjä pelkäsi niiden joutuvan Saksaan.

Siementilannetta pidettiin Vaasassa todella huonona helmikuussa 1918. Valtion kasvitarhasiemenkomitean keräämät varastotiedot ovat saattaneet osaltaan vaikuttaa siihen. Kun suurin osa puutarhasiementen kauppaa käyneistä liikkeistä oli rintamalinjan eteläpuolella, ei niiden tilanteesta ollut Vaasassa oikeaa kuvaa. Luultavasti myös Hankkijan oma siementilanne vaikutti kannanottoihin. Hankkijan oma puutarhasiemenvarasto oli Helsingin seudulla, eikä Vaasassa olleilla Hankkijan edustajilla ollut varmuutta voidaanko sieltä toimittaa kevään kylvöihin siemeniä. Siementen kysynnän seuraavan kevään kylvöihin arvioitiin olevan suuren, muun muassa huonon elintarviketilanteen takia.

Siementilauksia tuli jo talvella Hankkijan Vaasan konttoriin. Hankkijan arkistossa olleessa muistiossa (vuodelta 1919)¹⁹, jonka oli ilmeisesti kirjoittanut A. Lännpää liikkeen sisäiseen käyttöön, oli mainittu eräs yksityiskohta tältä ajalta. Kööpenhaminassa ollut maanviljelysneuvos *Hjalmar G. Paloheimo*, joka myöhemmin toimi mm. elintarvetoimituskunnassa siemenasioiden hoitajana, oli lähettänyt Kööpenhaminasta Hankkijan silloin Vaasassa sijainneeseen pääkonttoriin sähkeen:

“Godhetsfullt reservera för alla mina egendomar kålfrö till tvåhundra tusen plantor och kålrot för trettio hektar rödbetor två hektar morötter fyra hektar fått veta att röda rånat vårsädesutsäde därför tacksam även tusenfemhundra hektar hafreutsäde och tvåhundra hektoliter korn”. (“Varatkaa hyväntahtoisesti kaikille minun tiloilleni kaalin siementä kahtasataatuhatta tainta varten ja lanttua kolmellekymmenelle hehtaarille porkkanaa neljälle hehtaarille. Saanut tietää että punaiset ryövänneet kevätiljojen siemenet siksi kiitollinen myös tuhannelle viidellesadalle hehtaarille kauransiementä ja kaksisataa hehtolittraa ohraa”)

Hjalmar Gabriel Paloheimo (s.1864 k.1919), vuoteen 1906 *Brander*, oli senaattori (Paasikiven senaatti 1918), pappi ja teollisuusmies sekä H.G. Paloheimo Oy:n perustaja. Hän omisti Santamäen ja Kormun kartanot Lopella ja Mattilan tilan Riihimäellä.

Valtion kasvitarhasiemenet

Valtio joutui ostamaan vihanniskasvien siemeniä

Hankkijan Vaasassa ollut pääkonttori ehdotti kirjeessään maaliskuun 6. päivänä 1918, että valtio takavarikoisi maassa olevat ulkomaisten liikkeiden omistamat siemenet, ja, Lännpään mukaan, ennenkaikkea Hartmannin siemenerästä sopivat osat²⁰. Kirjeluonnoksessa, joka oli säilynyt Hankkijan arkistossa, ei kuitenkaan eritellä Hartmannin siemeniä, vaan ilmaistaan selvästi ”Valtio pakkoluovuttaa heti tarpeelliset määrät maassa löytyviä kasvitarhasiemeniä...”. Kirjeessä on myös linjattu valtion ja Hankkijan yhteistoimintaa laskutuksen, palkkioiden ja Hankkijan yksinmyynnin osalta²¹. Senaatti teki asiasta päätöksen vasta 28. 3. P.E. Svinhufvudin palattua Vaasaan. Se päätti takavarikoida koko Hartmannin Venäjälle tarkoitetun siemenlähetyksen, mutta ei vielä tässä vaiheessa muita Torniossa olleita siemeneriä. Tällöin oletettiin, että Hj. Hartmannin lähettämät siemenet olivat Venäjän maanviljelysministeriön omaisuutta ja Suomi saisi ne sotasaaliina, kuten eräät nurmikasvien siemenerätkin. Myöhemmin selvisi, että *Hjalmar Hartmann & Co* katsoi omistavansa siemenet, ja Suomen valtion oli ryhdyttävä neuvottelemaan niiden ostamisesta. Näin senaatin elintarvetoimituskunnasta tuli hyvin suuren vihanniskasvien siemenerän omistaja.

¹⁹ Promemoria valtion kasvitarhasiementen hankinnasta ja myynnistä, “Lännpään muistio 1919”. Lähdeluettelo no 26.

²⁰ ”Lännpään muistio” ja Hankkijan kirjeluonnos. Lähdeluettelo no:t 26 ja 9.

²¹ Päiväämätön ja allekirjoittamaton kirje. Alkuun kirjoitettu käsin: “Ehdotus”, “Suomen Senaatille”. Lähdeluettelo no 9.

Kun valtio alkoi käydä neuvotteluja siementen ostamisesta Hartmannin kanssa, joutui se lisäksi ostamaan vielä muutkin Torniossa olleet Hartmannin lähettämät siemenerät, joita ei oltu takavarikoitu. Viranomaiset, jotka ottivat siemenet vastaan, eivät tarkastaneet määriä, eikä tehneet muistutuksia tavarun laatuun eikä pakkaukseen nähden. Neuvotteluissa Hartmann kuitenkin alensi alkuperäistä vaatimustaan 2.305.130, 30 Tanskan kruunusta 1.466.000, 40 kruunuun. Myös *August Lännpää* oli senaatin maatalous- ja elintarvetoimituskunnan johtajan, senaattori *E.Y. Pehkosen* määräyksestä mukana hintaneuvotteluissa, kuten hänen sähkönsä Tornioista 15.5. 1918 osoittaa²². Osa siemenistä oli vielä silloin Torniossa ja hän halusi ottaa niistä näytteet samalla matkalla.

Hankkija sai oikeuden myydä valtion kasvitarhasiemeniä

Kevättalvella 1918 senaatti päätti antaa myös vihannesten siementen kaupan hoidon Hankkijalle edellisenä vuonna siemenkaupasta annetun asetuksen perusteella. Sopimus allekirjoitettiin 10.4. 1918.²³ Hankkija oli tehnyt edellä mainitussa, ennen siementen takavarikkoa kirjoitetussa kirjeessään senaatille ehdotuksen kaupan järjestämisestä. Sen mukaan Hankkija ei ottaisi hoitaakseen yksityisiä tilauksia, "vaan ainoastaan osuuskauppojen, maamiesseurojen, Marttayhdistysten ym. tukkuostajien tilaukset". Valtion tulisi maksaa Hankkijalle kaikki työ- ym. kulut ja 10 % kaupan arvosta. Jälleenmyyjille varattiin vielä 10% myyntipalkkio ja valtiolle 30% kuluja varten.

Vuonna 1938 "Siemenjulkaisussa" ollut vanha kuva lantun maistajaisista Pekolasta ennen vuotta 1916. Vasemmalta senaattori A. Osw. Kairamo, J.O. Sauli ja A. Lännpää.

Hankkija edellytti myös, että valtio ostaa siltä tulossa olevia siemeniä, muun muassa Kööpenhaminassa takavarikoidut suuret siemenerät ym. Lisäksi edellytettiin, että kiellettäisiin yksityisiltä yrityksiltä siementen maahantuonti, ja että valtion vihannessiementen kauppa tulisi säilymään Hankkijan käsissä lähivuosina. Sopimus tehtiin

²² "Lännpään muistio" ja Lännpään sähkö Tornioista 15.5. 1918. Lähdeluettelo no:t 26 ja 10.

²³ Sopimukseen viitataan Hankkijan kirjeessä Elintarvehallitukselle 8.6. 1918. Allekirjoittajana oli Väinö Suuronen. Siinä Hankkija ilmoitti olevansa halukas ottamaan hoitaakseen myös Saksasta valtiolle saapuneiden 130000- 150000 kilon kasvitarhasiemenien varastoinnin ja käsittelyn. Ne sijoitettaisiin Hämeenlinnasta hankittuun entisen oluttehtaan varastoon. Hankkija halusi palkkiona 10 % tavarun arvosta. Lähdeluettelo no 12.

ehdotetulla tavalla. Ensimmäinen sopimus, joka oli tehty 10.4. 1918²⁴, ei ole löytynyt arkistoista. Sensijaan Kansallisarkiston kokoelmissa on 21.6. 1918 tehty sopimus vuodelle 1919. Sen on senaatin (J. K. Paasikiven senaatti 27.5. –27. 11. 1918) elintarvetoimitus-kunnan puolesta allekirjoittanut *H. G. Paloheimo* ja *Reino Rytkönen*. Hankkijan puolesta sen on allekirjoittanut siemenosaston johtaja *Väinö Suuronen*.

Senaatin elintarvetoimituskunta osti lisää siemeniä

Tammikuun 31. päivänä 1918, oli professori *von Wendt* pyytänyt *August Länneppää* ilmoittamaan tohtori Jännekselle Berliiniin mitä siemenlajeja Suomessa tarvittiin. (Tohtori *Juho Jännes* toimi Suomen kauppakomission puheenjohtajana Berliinissä 1918, asianhoitajana 1919 ja Berliinin lähettiläänä vuosina 1919-20) Samalla *von Wendt* ilmoitti jo mitä Hollannista oli saatavissa. Professori *von Wendt*in sähkösanoma Länneppäälle oli seuraava:

“Holland kann liefern weissekohlen turnips kohlrueben ronkelrueben pferdebohlen erbsen stangenbohlen krupsbohlen samen telegraphieren welche sorten infragekomten nebst reinheit und keimfachigkeit zu Jännes hotel Bristol Berlin”(Hollanti voi toimittaa keräkaalin, turnipsin, punajuurikkaan, härkäpavun, herneen, salkopavun, pensaspavun siemeniä/ sähköttäkää mitkä lajikkeet tulevat kysymykseen sekä puhtaus ja itävyys/Jännes hotelli Bristol Berlin).

Länneppää ilmoitti tohtori Jännekselle Berliiniin ja myös Vaasan senaatille asiasta. Länneppää lähetti Jännekselle seuraavan sähkösanoman: “Vorschlage folgende oder ähnliche 250 kilo Weisskohlen Enkhäizen 10.000 kohlrueben Marke Perfection oder schwedisch gelb oder Trondhjem 5000 Turnips 5000 (tarkoittanee ruokanaurista) Zuckererbsen Marke Sabel oder Moerheimer 1000 krups-bohlen Marke Wilhelm oder Woxtadel Keimfähigkeit minimal 90 procent Reinheit 98” (Ehdotan seuraavia tai vastaavia 250 kg keräkaali Enkhäizen [’Enkhuizen’] 10.000 kg lanttu Marke Perfection [’Market Perfection’] tai Ruotsalainen keltainen tai Trondhjem 5000 kg turnipsi 5000 sokeriherne Marke Sabel [’Englannin Miekka’] tai Moerheimer pensaspapu Marke Wilhelm [’Kaiser Wilhelm’] tai Woxtadel [’Wax Dattel’ ?] itävyys vähintään 90 prosenttia puhtaus 98)

Vaasan senaatti osti tohtori Jänneksen avustamana siemeniä paljon suuremmat määrät ja lisäksi vielä papuja, joiden menekistä ei ollut varmuutta. Hollannista tulleiden siementen arvo oli 3.879.000 markkaa. On epäselvää mihin perustui Länneppään tarvearvio tammikuussa 1918. Silloin lienee ollut taustalla Hankkijan oman tarpeen tyydyttäminen, koska vielä ei oltu sovittu Hankkijan toimimisesta koko maan puutarhakasvien siementen toimittajana. Hankkijan väliaikaisella pääkonttorilla ei liene ollut käytettävissään riittävästi puutarhakasvien siemeniä Vaasassa.

Senaatin elintarvetoimituskunnan toimesta ostettiin vielä kesällä 1918 siemeniä Hollannista, muun muassa 10.000 kg porkkanan siementä. Tämän siemeniän arvo oli 1.700.000 markkaa²⁵.

²⁴ Sopimukseen viitataan Hankkijan kirjeessä Elintarvehallitukselle 8.6. 1918. Lähdeluettelo no 12.

²⁵ ”Länneppään muistio 1919”. Lähdeluettelo no 26.

Valtion kasvitarhasiemenkomitea, joka oli asetettu edellisenä syksynä, laati keväällä 1918 tilaston maassa olevista siemeneristä ja siementarpeesta kevääksi 1919. Varastojen määrää oli tiedusteltu vain suurimmilta siemenmyyjiltä. Vastauksia saatiin vain 18. Muun muassa Labor, Agros ja Skogsberg eivät olleet ilmoittaneet varastojensa määrää. Komitea totesikin raporttinsa alkulauseessa, että ”*tilaston laatiminen maamme kasvitarhasiementarpeesta on yhtäkkiä mahdoton tehtävä.*”

Komitea oli kuitenkin laatinut taulukon varastoista, siemen-tarpeesta ja ostettavista määristä. Luettelon vihanneslajeja oli muutettu edellisen syksyn kyselystä ja luetteloon oli lisätty sikuri ja nauris, mutta persilja ja retiisi oli jätetty pois. Komitean lausuntoon sisältyi myös ehdotus valtion jo omistamien heikkolaatuisten siemenerien hävittämisestä ja myynnistä ulkomaille²⁶.

Tämän selvityksen perusteella senaatin elintarvetoimituskunta määräsi Hankkijan siemenosaston johtajan *Väinö Suurosen* ostamaan valtiolle vielä aikaisempien erien lisäksi 15.000 kg punajuurikkaan siementä, 2.500 kg sikurin siementä ja 600 kg keräkaalin siementä. Suuronen tyytyi kuitenkin pienempiin määriin ja osti valtion lukuun vain 8.000 kg punajuurikkaan, 250 kg keräkaalin siementä, mutta sikurin siementä hän osti 2700 kg.

Siementen laatu osoittautui kehnoksi

Hankkija oli kevättälvella -18 painattanut yksisivuisen siemenhinnaston, jossa oli vain tavallisimpien parinkymmenen vihanneskasvilajin nimet. Sen otsikkona oli ”*Hankkijalta saadaan Suomen Senaatin pakkoluovuttamia kasvitarhasiemeniä*”. Hinnasto on tehty ilmeisesti niin aikaisin talvella, että siihen ei vielä oltu otettu muita kuin Hankkijan Vaasan varastossa silloin olleet erät. Tilauskaavakkeen alla oli osoitteena Keskusosuusliike Hankkija r.l., Vaasa, jonne tilaukset pyydettiin lähettämään. Porkkanasta oli hinnastossa viisi, keräkaalista kolme ja lantusta kaksi lajiketta. Hinnoista mainitaan, että ne ovat senaatin määräämät korkeimmat vähittäismyyntihinnat. Yhdistyksille yms. luvattiin kymmenen prosentin alennus. Kun osa Hartmannin siemenistä tuli Torniossa Hankkijan Vaasan varastolle vasta huhtikuussa 1918 ja loput vasta toukokuussa, niitä ei ehditty tarkastaa. Siementen tarkastusta ei olisi ennen lähetystä, kevättälvella 1918, voitu tehdä, vaikka aika olisi riittänytkin, sillä silloinen elintarvehallituksen alainen siementarkastuslaitos Änäissä Tikkurilassa tarkasti kesäkuun kymmenenteen päivään mennessä vain viljakasvien siemeniä, eikä sillä ollut laitteita vihannesten siementen tarkastamiseen. Tämä ilmenee laitoksen kirjeestä 10.6. 1918 elintarvehallitukselle. Siementen lähetys tilaajille oli silloin jo tapahtunut.

Ns. Hartmannin siemeneriin sisältyi osaksi meillä tuntemattomia lajikkeita ja monia siemeniä oli Suomen tarpeisiin aivan liian paljon. Tomaatti ei vielä näihin aikoihin ollut Suomessa kovinkaan suuri viljelykasvi. Siinä erässä valtion kasvitarhasiemeniä, joka myöhemmin oli tarkoitus myydä Venäjälle, oli tomaatin siemeniä vielä valtava määrä yhteensä 878 kg. Keräsalaatin siemeniä oli tässä erässä peräti 2500 kg. Suuri osa siemenistä oli alkuperältään ranskalaisia. Siemenet lienevät tulleet Ruotsin kautta

²⁶ Valtion kasvitarhasiemenkomitean lausunto 15.10. 1918. Lähdeluettelo no 18.

Tornioon keväällä tai kesällä 1917. Tuloaika ei ole täysin varma, mutta ne olivat Torniossa kuitenkin jo syksyllä, jolloin professori von Wendt ehdotti niiden ostoa. Tullessaan suomalaisille viljelijöille keväällä 1918 ne olivat vähintään kaksi vuotta vanhoja, mahdollisesti vanhempiaakin. Samat erät olivat edelleen kaupassa vielä keväällä 1919, jolloin niiden itävyys lienee ollut jo hyvin huono. Kasvitarhasiemenkomitean 15. lokakuuta 1918 tekemässä mietinnössä oli siementarpeen arvion lisäksi selvitys varastossa olleista siemenistä, jotka komitean mielestä ”tultaneet itämättöminä poistamaan”. Siemenistä oli jo silloin tiedossa sekä viljelykokemuksia että tutkimustietoja. Poistettavien luettelossa oli seuraavat määrät siemeniä:

porkkana	3245 kg
keräkaali	1249
savoinkaali	427
”Laadultaan ala-arvoisia lanttuja”	25000

Yhteensä näissä erissä oli 29921 kg siemeniä, joiden arvoksi oli luettelossa ilmoitettu 2396110 markkaa. Lisäksi oli erittelemättömiä siemeniä, jotka olivat ”meille soveltumattomia tai tarpeettomia, jotka on päätetty myydä ulkomaille, yhteensä noin Smk 750000 edestä”. Poistettavaksi ehdotettujen siementen arvo oli siis yhteensä yli 3,1 miljoonaa markkaa.

Komitea totesi samassa selvityksessään, että valtion varastossa on edellisten lisäksi ”yli maan tarpeen” seuraavien vihannesten siemeniä:

salaatti
tomaatti
purjosipuli
selleri

Lisäksi valtion varastossa oli ”huomattavat erät” seuraavien vihannesten siemeniä:

retikka
mustajuuri
kyssäkaali
ruusukaali
punakaali
sipuli

Hankkijan varastossa oli näiden lisäksi ”huomattavat erät” seuraavien vihannesten siemeniä:

retiisi
kurkku
hillosipuli
puutarhapapu

Komitean mietinnössä oli kuitenkin ehdotettu puutarhapapujen siemeniä ostettavaksi, vaikka niitä toisaalla mainittiin olevan ”huomattava määrä” Hankkijan varastossa.

Kesällä 1918 "valtion kasvitarhansiemenet" oli tuotu Vaasasta Hämeenlinnaan. Sieltä Hankkija oli vuodenvaihteessa 1917-18 ostanut tehtailija Schmausserin perillisiltä kookkaan, vanhan oluttehtaan rakennuksen ja tontin Panimokatu 6:sta. Hankkijalla oli rakennuksessa kevästä 1918 lähtien puutarhasiemenvarastot ja siemenpuhdistamo. Vuodesta 1921 lähtien puutarhasiementen varastot olivat Helsingissä ja maataloussiementen käsittely ja varastointi oli keskitetty Tampereen varastolle.²⁷

Lokakuussa 1919 valtion kasvitarhasiemenkaupan valvojat Gustaf Ignatius ja Ossian Lunden jättivät Elintarveministeriölle selonteon valtion kasvitarhasiemenistä ja ehdotuksen niiden käytöstä. Esimerkkinä mahdollisista siementen sijoituskohteista komitea mainitsi porkkanan siemenet, jotka itivät 40-60 %. Ne voitaisiin komitean mukaan "myydä ulkomaille, jakaa kotimaassa varattomille tai pikkuerissä kansakoulujen tai Marttayhdistysten kautta."

Selontekoon liittyi myös luettelo valtion kasvitarhansiemenerien ulkomaisista toimittajista, jotka oli ilmoitettu seuraavilla lyhenteillä:

DS.S. = Dimpker & Sommer, syksy 1918. (Hollantilainen siemenliike)

HH & Co = Hjalmar Hartmann & Co, Kööpenhamina. (ns. "Hartmannin siemenenä", pääasiassa ranskalaisia siemeniä)

H. v. S. = Jänneksen Hollannista ostamat siemenerat ("Holland via Saksa")

HH. & Cpo S = Hj. Hartmann & Co (syksyllä 1918 saapuneet uudet erät)

T.J. & Co S = Theodor Jensen & Co (tanskalainen siemenliike, syksyllä 1918 saapuneet erät)

Valtion virastojen nimet vaihtuivat usein. Elintarvikeasioista ja muun muassa siemenistä vastasi vuodesta 1916 alkaen *Elintarvevaliokunta* (johtajana senaatin talousosaston varapuheenjohtaja *Borovitinov*). Marraskuusta 1917 alkaen oli asioita hoitamassa *Elintarvehallitus*, joka sanoutui irti tammikuussa 1918, mutta asiaa ei ehditty sodan takia käsitellä ennenkuin toukokuussa 1918, jolloin muodostettiin *Elintarvetoimituskunta*, joka muutettiin 27.11.1918 *Elintarveministeriöksi*).

Myös Hankkijan omat siemenvarastot liitettiin "valtion kasvitarhasiemeniin"

Senaatin elintarvetoimituskunnan ja Hankkijan tekemien sopimusten mukaan valtio osti myös Hankkijan varastossa olleet puutarhakasvien siemenerat ja Hankkijan ostamat, vielä Tanskassa olevat erät. Vielä Tanskassa olleista siemenieristä oli suurimpana em. 17.000 kg erä, joka oli Kööpenhaminan vapaasatamassa. Sen ostamista valtiolle Hankkija ehdotti jo alkuvuodesta 1918, mutta kauppa tehtiin vasta tammikuun 14. päivänä vuonna 1919²⁸. Siemenet olivat edelleen Kööpenhaminassa ja niiden laadusta oli jo joulukuussa 1918 Englannin konsulaatille lähetetyssä kirjeessä hälyttäviä tietoja. Siinä todettiin myös, että ne voidaan vielä käyttää seuraavan kevään kylvöihin, mutta myöhemmin ne menettävät melkein kokonaan itävyytensä. Toinen siemenlähetyks 4.500 kg turnipsin ja lantun siementä oli luultavasti jo 1918 myyty valtiolle.

²⁷ Julkaisu "Hankkijan Siemenkeskus Tampereella", Helsinki 1921.

²⁸ Kirje 6.7. 1918 ja sopimus 14.1. 1919. Lähdeluettelo no:t 16 ja 24.

maustekasvien siemenet oli myyty myös heikon itävyyden ja liian suurien määrien takia. Peltopavut olivat mukana, jotta saataisiin parempi hinta koko erästä! Pavun siemenet olivat myös elintarvikekäyttöön sopivia. Venäjällä silloin vallinneen erittäin heikon elintarviketilanteen takia oli silläkin merkitystä.

Samalla selvitetiin, että nauris, lanttu ja pavut olivat hollantilaisia, luultavasti siis Jänneksen tammikuussa Hollannista ostamia eriä. Rehujuurikas ja rehuporkkana olivat edellisenä vuonna ostettu Venäjältä. Ne olivat Hankkijan omista varastoista peräisin. Kaikki loput siemenet olivat luultavasti Hartmanin siemeneriä. Kaikkiaan siemeniä oli 88.050 kg. Luettelossa, jossa on mainittu yhteensä 41 siemennimikettä, ei eritellä siemeneriä lajikkeittain. Suurimmat erät olivat 22 tonnia lantun siementä ja yli 14 tonnia porkkanan siementä. (liite 1) Koko erän arvo oli säkkien hinta mukaan lukien yli 5,8 miljoonaa markkaa ja kauppasumma 6 miljoonaa markkaa.

Ostaja maksoi etukäteen Hankkijalle "von seinem Guthaben" 100.000 ruplaa, joka jäisi sopimuksen mukaan Hankkijalle vaikka kauppa peruuntuisi. Lisäksi ostaja maksoi rahdit yms. Gefwert oli lisännyt kauppasopimuksen jälkeen oman hyväksymisensä, jossa mainitaan, että luovutus tapahtuu Rajajoen asemalla, jonne tulee kolme henkilöä Venäjältä järjestämään maksua. Aivan erityiseltä tuntuu Venäjän silloisen tilanteen kannalta kauppakirjan 7. pykälä, jossa mainitaan tavanomaiset force majeure-ehdot mm. "sota, vallankumous".

Gefwert sai siemenet myytyä Venäjälle, mutta joutui paluumatkalla vastavallankumouksellisenä vangituksi 14 vuorokaudeksi. Näin hän myöhästyi sopimuksessa mainitusta päivämäärästä 15.12. 1918 ja oli vasta joulukuun lopulla palannut yli rajan. Elintarveministeriö oli sillävälän, kuten mainitaan, ulkopoliittisista syistä muuttanut kantaansa kieltäen siementen lähetyksen. Näin päättyi siis tämä yritys päästä eroon huonoista siemenistä.

Hankkijan siemenosaston johtajana vuosina 1919-28 toiminut Eino Nousiainen.

Valtion kasvitarhasiemeniä yritettiin alkuvuodesta 1920 myydä myös Viroon ja Latviaan. Hankkijan siemenosaston johtajan *Eino Nousiaisen* kirjeestä 19.3. 1920³⁵ käy ilmi, että Hankkijan edustaja "herra Juntunen" (mahdollisesti *Paavo Juntunen*, myöhemmin Hankkijan Hämeenlinnan konttorin johtaja 1923-25 ja Kuopion konttorin johtaja 1925-33) oli matkustanut Baltian maihin tarkoituksella myydä siemeniä. Hänen matkansa siirtyi jäästeiden takia, ja liikkeet näissä maissa olivat jo ehtineet ostaa siemeniä, ennenkuin Juntunen ehti perille. Nousiainen mainitsi kirjeessään, ettei myöhemminkään ole mitään mahdollisuuksia myydä siemeniä näihin maihin.

³⁵ Kansallisarkisto, Elintarveministeriön kauppasosaston kirjeet 1920, Fc 27(ei kopioitu). Johtaja, fil. maist. Eino Nousiainen toimi Hankkijan johtokunnan jäsenenä 1923-28, siemenosaston johtajana 1919-28.